

NOVA
UNIVERZA

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Človekovo dostojanstvo in teorija človekovih pravic: diskusijski prispevek
Vojko Strahovnik

Article information:

To cite this document:

Strahovnik, V. (2015). Človekovo dostojanstvo in teorija človekovih pravic: diskusijski prispevek, Dignitas, št. 67/68, str. 51-60.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/67/68-6>

Created on: 16. 06. 2019

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

NOVA
UNIVERZA

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Človekovo dostojanstvo in teorija človekovih pravic: diskusijski prispevek

Vojko Strahovnik¹

POVZETEK

Prispevek vsebuje kratko razmišljanje o pojmu človekovega dostojanstva, ki je bilo sprva oblikovano ob izidu in predstavitvi knjige *Teorija pravic* Petra Jambreka. Nanaša se predvsem na poglavje o temeljni vrednosti dostojanstva ter kršitvah človekovih pravic. Vključuje kratko analizo pojma dostojanstva, njegovo povezanost s pravom in človekovimi pravicami, ob koncu pa je zgoščeno orisan pomen pojma dostojanstva za bioetiko.

Gljučne besede: dostojanstvo, pravo, človekove pravice, bioetika.

Human Dignity and Theory of Human rights

ABSTRACT

The contribution contains a brief reflection on the concept of human dignity, which was prepared and presented at the occasion of publication of a book *Theory of Rights* by Peter Jambrek. It refers in particular to the chapter on the central value of dignity and human rights violations. It includes a short analysis of the concept of dignity, its relationship with the law and human rights, and at the end it briefly delineates the importance of the concept of the dignity for bioethics.

Keywords: dignity, law, human rights, bioethics.

¹ *Doktor filozofskih znanosti, docent za področje filozofije prava na Evropski pravni fakultet in Fakulteti za državne in evropske študije, raziskovalec na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.*

Človekovo dostojanstvo je predvsem od polovice dvajsetega stoletja naprej postalo zelo pogost pojem na področju javnih razprav, posebej v povezavi s temelji človekovih pravic, ustavnim pravom in etiko v javnem življenju. Podobno ta pojem v središče postavlja tudi Jambrek, ki ga opredeli kot osrednjo (ustavno) vrednoto ter v povezavi z njo obravnava načelo spoštovanja človekovega dostojanstva.² Hkrati gre za pojem oziroma temo, ki precej ostro deli udeležene v razpravi na različne, neredko tudi povsem nasprotno bregove. Odprta ostajajo vprašanja tako glede obsega, opredelitve, moči kot tudi uporabnosti in posledic sklicevanja na pojem dostojanstva.³ Dodatno zmešnjavo v te razprave vnaša tudi dejstvo, da so pojmu dostojanstva oziroma človekovega dostojanstva mnogokrat pripisani različni pomeni. Eno izmed najbolj pogostih in zelo splošnih razumevanj dostojanstva je to, da gre za temeljno notranjo vrednost posameznika in z njo povezan neodtujljiv status, ki pripada vsem človeškim bitjem, neodvisno od njihovih značilnosti in okoliščin, zgolj na podlagi tega, da so človeška bitja. Dostojanstvo vsakega posameznika ščiti pred posegi oziroma vrstami nedostojnih obravnavanj, ki bi posegali v to njegovo dostojanstvo (na primer ponižujočimi ravnanji, mučenjem, drugimi posegi v njegovo osebno integriteto ipd.) ali stanji, v katerih se lahko znajde (na primer izjemna revščina, suženjstvo, ipd.). Vse to posledično od nas terja brezpogojno spoštovanje tega dostojanstva tako v drugih kot v nas samih (na primer v obliki prepovedi določenih praks in našega sodelovanja v njih).

O pojmu človekovega dostojanstva

Pojmi, ki jih nahajamo v pojmovnem sosedstvu dostojanstva, so vrednost, cenjenost, čast, ugled, ponos, zaslužnost, status in svetost življenja. Iz tega nabora in tudi iz zgornje splošne opredelitve dostojanstva lahko razberemo, da sta s tem pojmom povezani dve, v temelju različni razsežnosti. Prva razsežnost je razsežnost vrednosti; dostojanstvo v tem smislu označuje neprecenljivo, ne-soizmerljivo in nenadomestljivo vrednost življenja vsakega posameznika in vrednoto, ki jo gre ščititi. V tem smislu gre tudi za metafizično in presežno razumevanje dostojanstva, ki je povezano z metafizičnim izvorom te vrednosti. Pogosto lahko v tem smislu

² P. Jambrek, *Theory of Rights*, 2014, str. 195–203.

³ Prav tam, str. 196.

govorimo tudi o svetosti (človeškega) življenja kot določujoči vrednosti, ki predstavlja branik pred posegi vanj. Druga razsežnost pa je razsežnost statusa oziroma položaja (ranga), ki pripada nosilcu dostojanstva oziroma glede na določene poglede zgolj tistim, ki izpolnjujejo podane kriterije za tak status (hierarhija) oziroma so zanj zaslužni, ter dokler jih izpolnjujejo (dostojanstvo je v tem smislu lahko zgolj pogojno in začasno).⁴ Izvor takšnega statusa je družben in njegov nosilec je tako zaščiten pred določenimi posegi, hkrati pa morajo drugi do njega oblikovati posebne naravnosti (na primer spoštovanje). Tako je ena izmed osrednjih točk razprave o dostojanstvu povezana prav s tem vprašanjem, ali lahko dostojanstvo razumemo kot inherentno in neodtujljivo lastnost vsakega človeškega bitja ali pa na sledi starejšega pojmovanja dostojanstva, ki le pogojno pripada zgolj nekaterim. Podobno dvojnost nahajamo v odnosu tega pojma do avtonomije in človekovih pravic, saj dostojanstvo slednje po eni strani utemeljuje in jim daje neodtujljivost (tudi z vidika nosilca teh pravic), po drugi strani pa ga pogosto razumemo kot temelj svobode odločanja in ravnanja do meje, ko ne posegamo v svobodo drugega.

Na človekovo dostojanstvo se pogosto sklicujejo različne religije, predvsem na pomen, ki je vezan na odlikovano in nedotakljivo vrednost oziroma svetost vsakega individualnega človeškega življenja (od spočetja do naravne smrti). Posebej lahko izpostavimo Katoliško Cerkev, ki človekovo dostojanstvo navezuje na človekovo bogopodobnost.⁵ Pojem dostojanstva lahko razumemo tudi kot prekrivajoči pojem, pod katerega lahko umestimo dimenzije kot so avtonomija, integriteta, samostojnost, svoboda (odločanja), človečnost, spoštovanje, skrb in odzivnost. Vsaka od teh zadeva posamezne vidike dostojanstva ter vpliva na naše intuitivne moralne sodbe, povezane z njim, ki pa si pogosto med seboj tudi nasprotujejo. Dostojanstvo je prvenstveno vezano na posameznika, srečamo pa tudi razumevanja, ki govorijo o dostojanstvu človeške vrste, in jo tako razumejo po eni strani kot posebno in dvignjeno nad ostalimi vrstami, po drugi strani pa ji s tem podeljujejo tudi posebno odgovornost varuha drugih vrst oziroma narave.⁶

⁴ G. Kateb, *Human Dignity*, 2011, str. 1–27; J. Waldron, *Dignity, Rank, and Rights*, 2012, str. 13–19; B. Ivanc, *Dignitas hominis v izhodišču (pravne) kulture*, Dignitas, 1999.

⁵ A. Mlinar, *Svetost življenja*, 2009.

⁶ G. Kateb (op. pod črto št. 3), str. 174–217.

Izvorno je pojem dostojanstva (lat. *dignitas*, vrednost, zaslužnost) pomenil visok družbeni status, običajno povezan tudi s posebno vlogo oziroma funkcijo v skupnosti, ki je njegovemu nosilcu zagotavljal določene privilegije ali moč ter od drugih terjal posebno spoštljiv odnos do njega.⁷ Takšne vrste razumevanja dostojanstva se je med drugih ohranila tudi v izrazu dostojanstvenik, ki označuje prav takšno osebo z visokim družbenim statusom (na primer cerkveni dostojanstvenik, državnik, odličnik, vplivnež ipd.). V tem smislu dostojanstvo ni nekaj, kar bi pripadalo vsakemu posamezniku in ga ta ne bi mogel izgubiti. Vendar se hkrati s tem razumevanjem tudi že antiki (Cicero) pričenjajo pojavljati pojmovanja dostojanstva, ki neodvisno od drugih okoliščin in položaja pritiče vsakemu človeku in po katerem se ljudje razlikujemo od ostalih živalskih vrst (človek kot umno, svobodno, avtonomno, samodoločujoče, samouresničujoče, suvereno bitje, ki ima nadzor sam na sabo). Podoben razvoj pojma dostojanstva se je nadaljeval tudi v srednjem veku in obdobju humanizma, v katerem se z njim pričjenja povezovati tudi teza enakosti ljudi na družbeni in politični ravni ter s tem povezane obče in državljanske pravice, ki jim pritičejo.

Odlikovano vlogo pri razumevanju dostojanstva ima nedvomno Kant, ki je dostojanstvo povezoval s svobodo in posebno vrednoto oziroma vrednostjo človeka, ki je brezpogojna, nezamenljiva, nenadomestljiva in neizmerljiva ter mu pripada kot moralnemu subjektu. S tem je povezan tudi njegov kategorični imperativ, vključujoč brezpogojno zahtevo, da moramo dostojanstvo v nas samih in v drugih vedno obravnavati tudi kot cilj in nikoli zgolj kot sredstvo. Ravnanje slednje vrste bi pomenilo spregled tega posebnega dostojanstva ter opustitev naše odgovornosti glede absolutnega spoštovanja človeške osebe kot nosilca dostojanstva.⁸

Dostojanstvo, pravo in človekove pravice

Človekovo dostojanstvo se v kontekstu sodobnega sveta zelo pogosto razume tudi kot civilizacijski in etični temelj osnovnih pravnih norm, posebej človekovih pravic. Te lahko z druge strani razumemo kot minimalne pogoje zagotavljanja oziroma zaščite

⁷J. Waldron (*op. pod črto št. 3*), str. 14; 30–33.

⁸I. Kant, *Utemeljitev metafizike nravi*, 2005.

dostojanstva posameznika oziroma polja možnosti ter zmožnosti doseganja dobrega življenja, ki posamezniku kot nosilcu dostojanstva pritičejo, hkrati pa vzpostavljanja pravičnosti.⁹ Dostojanstvo torej slednje utemeljuje (v etičnem in pravnem smislu), jim z vidika nosilca teh pravic podeljuje neodtujljivost ter ga tudi zato lahko razumemo kot temelj svobode odločanja in ravnanja do meje, ko ne posegamo v svobodo drugega. O podrobnejšem razmerju in povezanosti obeh idej je seveda razprava odprta. »Dostojanstvo je tesno povezano z idejo pravic – kot temelj pravic, kot vsebina posameznih pravic in morda celo kot oblika in struktura pravic. Zelo pogumen bi bil tisti moralni filozof, ki bi trdil, da je najboljši način za razumevanje pravic (ali kakšnega pojma, ki je povezan s pravicami) ta, da pričnemo z moralnimi idejami in potem opazujemo, kako jih obravnava pravo. Gotovo je bolje pričeti s pravicami kot pravnimi idejo in potem opazovati, kako te delujejo v normativnem okolju (kot je moralnost), ki je strukturirano precej drugače, kakor pa je strukturiran pravni sistem.«¹⁰ A tudi na polju dostojanstva kot pravne ideje nahajamo raznolika stališča in raznolike tradicije, na primer razkorak med severnoameriškim in evropskim razumevanjem dostojanstva, na katerega opozori Jambrek.¹¹ Zupančič tako v povezavi s človekovim dostojanstvom in pravicami govori o enem najtežjih izzivov, ki si jih lahko zastavimo »Kot sem omenil že v predgovoru, je resnično vprašanje, ali preskriptivna pravila človekovih pravic v Konvenciji, ali pa navsezadnje v kateri koli ustavi, zadevajo najbolj temeljno pojmovanje tega, kaj je bistveno za ohranjanje človekovega dostojanstva. Stališče denimo nemškega ustavnega sodišča je, da je to, kar je pri temeljnih človekovih pravicah in/ali ustavnih pravicah na tehtnici, preprosto človekovo dostojanstvo. Pri tem pa je tu še drobna podrobnost: nihče namreč zares ne ve, kaj je človekovo dostojanstvo. [...] Pravi izziv glede resnične opredelitve človekovega dostojanstva zadeva veliko težje vprašanje: kaj je tisto, kar opredeljuje družbeno in moralno naravo človeških bitij. To vprašanje je povsem protopravno in v preambulah Evropske konvencije ali ustavah posameznih držav ni nikjer omenjeno, razen v smislu negativne antropologije.«¹²

⁹ P. Jambrek (op. pod črto št. 1), str. 197; A. Teršek, *Podoba Iustitiae, ali: človekove pravice kot vrednotno merilo zakonite pravičnosti*, Dignitas, 1999.

¹⁰ J. Waldron (op. pod črto št. 3), str. 14–15.

¹¹ P. Jambrek (op. pod črto št. 1), str. 198.

¹² B. M. Zupančič, *Dostojanstvo, anomija... in prihodnost človekovih pravic*, Revus, 2009, str. 24.

Ne glede na teoretska razhajanja in nejanosti ne moremo mimo dejstva, da je človekovo dostojanstvo osrednji pojem v najpomembnejših pravnih dokumentih. *Splošna deklaracija človekovih pravic ZN* (1948) v premabuli izhaja iz naslednje trditve: »ker pomeni priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu;« ter nato v 1. členu ponovno zatrdi: »Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje.« Podobno *Listina Evropske unije o temeljnih pravicah* v preambuli določa dostojanstvo kot temelj vseh človekovih pravic: »Unija, ki se zave da svoje duhovne in moralne dediščine, temelji na nedeljivih in univerzalnih vrednotah človekovega dostojanstva, svobode, enakopravnosti in solidarnosti; temelji na načelu demokracije in na načelu pravne države.« Njegov pomen je zatrjen v 1. členu »Človekovo dostojanstvo: Človekovo dostojanstvo je nedotakljivo. Treba ga je spoštovati in varovati.«, iz katerega potem neposredno izhajata pravica do življenja in osebne celovitosti. *Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* mu prav tako odmerja odlikovano mesto Čeprav eksplicitno rabo srečamo le v protokolu številka 13, ki pričinja z besedami »Države članice Sveta Evrope, podpisnice tega Protokola, so se, prepričane, da je pravica do življenja temeljna vrednota v demokratični družbi in da je odprava smrtne kazni bistvenega pomena za varstvo te pravice ter polno priznanje prirojenega dostojanstva vseh ljudi...«, je tako iz duha tega dokumenta kot tudi iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice jasno, da je dostojanstvo podlaga temeljnih pravic, ki so v Konvencijo zajete. *Ustava Republike Slovenije* sicer v preambuli ne omenja dostojanstva, ga pa vsekakor implicitno predpostavlja kot temeljno ustavno vrednoto. Izrecno se nanj sklicuje v 21. členu o varstvu človekove osebnosti in dostojanstva, ki varuje dostojanstvo posameznika v kazenskih in drugih pravnih postopkih ter prepoveduje nasilje na njim, ter v 34. in 35. členu, ki varujeta pravico do osebnega dostojanstva in varnosti ter s tem postavljata dostojanstvo kot temelj tudi drugih osebnostnih pravic in posameznikove integritete. Jambrek v izhodišče tako postavlja načelo spoštovanja dostojanstva, ki ga razume kot načelo, ki ščiti interese vsakega posameznika kot osebe in predstavlja njegovo notranjo, neod-

tujljivo, nedotakljivo vrednost, ki je nad vsemi drugimi vrednostmi.¹³ Navaja in analizira tudi pomembne primere sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice ter drugih sodišče, ki se dotikajo ravno vprašanja jedra človekovega dostojanstva (npr. osebno ime, spolna identiteta, integriteta posameznika, nedopustni posegi v posameznikovo celovitost, idr.) ter s tem povezanimi obveznostmi države.¹⁴

Človekovo dostojanstvo in bioetika

Poseben pomen ima pojem človekovega dostojanstva tudi v bioetiki, posebej na polju medicinske etike. Dostojanstvo je tako pogosto postavljeno v vlogo vrhovnega kriterija, ki določa moralni status dejanj tako v bioetiki (na primer prepoved kloniranja ali raziskav na zarodkih) kot tudi glede ostalih področjih oziroma vidikih človekovega življenja in udejstvovanja (medijska etika, ipd). Prvenstveno se na področju bioetike pojem dostojanstva veže na človeška bitja, nekatere razprave pa ta pojem vežejo tudi na druge živali ali pa živi svet nasploh.¹⁵

Vendar tudi na polju bioetike nahajamo glede človekovega dostojanstva vsaj dvoje pomembnih nestrinjanj. Prvo nestrinjanje zadeva uporabnost pojma človekovega dostojanstva ter posledice njegove rabe v razpravi. Ena stran udeleženi v tej razpravi zagovarja stališče, da je pojem človekovega dostojanstva bodisi (dodaj) neuporaben za razpravo bodisi celo škodljiv, ker je njegov pomen relativen, dovoljuje zelo raznolike interpretacije ter zamegljuje druge, resnično moralno pomembne vidike ter vprašanja, ki si jih zastavlja bioetika in poskuša nanje najti odgovore. V okviru teh pogledov lahko tako najdemo stališče, da bi bilo človekovo dostojanstvo bolje zamenjati z drugimi pojmi, kot so avtonomija in spoštovanje (vsi ljudje imajo minimalno zmožnost trpljenja, uspevanja, razumnosti in izbire, in nihče nima pravice posegati v njihovo življenje in svobodo; ljudi moramo obravnavati, kakor si sami želijo biti obravnavani), ki so lažje razumljivi in imajo tudi bolj določno vsebino (na primer če govorimo o avtonomiji bolnika, da se sam odloča o sprejemljivosti določenega zdravljenja,

¹³ P. Jambreč (*op. pod črto št. 1*), str. 196.

¹⁴ *Prav tam*, str. 198–219.

¹⁵ V. Strahovnik, *Živalsko vprašanje: med trpljenjem in statusom nečloveških živali*, Dignitas, 2013, str. 206–227.

ter spoštovanju njegovih jasno in premišljeno izraženih želja glede zdravstvenih posegov).¹⁶ Na drugem polu se nahajajo tisti, ki zagovarjajo, da ima pojem dostojanstva posebno vsebino tudi na tem polju, ki je ni mogoče zvesti na druge pojme oziroma jo izraziti zgolj z njimi.¹⁷ Ob tem za celostno obravnavo etičnih vidikov medicine glede na izpostavljene vidike dostojanstva ni dovolj, da se osredotočimo zgolj na dostojanstvo bolnika ali na tradicionalna deontološka etična načela zdravniškega poklica, ampak na celokupno situacijo, v kateri ta etična vprašanja vznikajo – slednja vključuje tako bolnika in zdravnika ter preostalo medicinsko osebo kot tudi bolnikove bližnje in svojece ter zdravstveno ustanovo kot celoto. Druga vrsta nestrinjanja pa je vsebinska in se nanaša na to, kakšna vsebine iz dostojanstva sploh izhaja. To nestrinjanje lahko ponazorimo z vprašanjem o moralnem statusu evtanazije. Na eni strani nahajamo stališča, ki človekovo dostojanstvo razumejo v okviru svetosti življenja, ki preprečuje posege v to življenje, torej tudi v njegovo zavestno in namerno skrajšanje oziroma prekinitvev.¹⁸

Človekovo dostojanstvo je v tem smislu očitno argument proti dopustnosti evtanazije. Na drugi strani avtorji ugovarjajo tem argumentom, bodisi na način, da oporekajo uporabi pojma človekovo dostojanstvo ali pa zavračajo argumente, da evtanazija ni združljiva s takšnim dostojanstvom.¹⁹ Na drugi strani so prav tako zagovorniki evtanazije, ki govorijo tudi o dostojanstveni smrti. Leto razumejo kot to, da ima vsak posameznik, na primer v primeru izjemno hude in neozdravljive bolezni, ki prizadeja trpljenje tako njemu kot njegovim bližnjim, pravico, da se pod določenimi pogoji odloči za dostojno, spokojno končanje življenja, na primer z evtanazijo v obliki samomora z zdravniško pomočjo.

Pojem človekovega dostojanstva tako z več vidikov ostaja povezan s številnimi odprtimi vprašanji, onkraj zanikanja pa je dejstvo, da predstavlja osrednje pravno in civilizacijsko torišče naše kulture. Z zelo široko in bogato obravnavo polja teorije pravic ter

¹⁶ R. Macklin, *Dignity is a useless concept*, *BMJ*, 2003, str. 1419–1420; S. Pinker, *The Stupidity of Dignity*, *The New Republic*, 2008; T. Logar, *Dostojanstvo: avtonomija ali omejitev?* *Revus*, 2009, str. 53–60.

¹⁷ E. Schockenhoff, *Etika življenja: temeljna načela in konkretna vprašanja*, 2013.

¹⁸ D. J. Velleman, *Against the right to die*, *Journal of Medicine and Philosophy*, 1992, str. 665–681; T. E. jr. Hill, *Self-regarding suicide: a modified Kantian view*, v: Hill T. E. jr., *Self-Respect and Autonomy*, 1991, str. 85–103.

¹⁹ F. Klampfer, *Spoštovanje človekovega dostojanstva, nedostojno življenje in dostojanstvena smrt*, *Analiza*, 2002, str. 3–48.

analizo sodne prakse s področja temeljnih človekovih pravic knjiga *Theory of rights: Theory of Human Rights and Fundamental Freedoms - Behavioral, Social and Normative Approaches* predstavlja pomemben doprinos k odgovarjanju na ta odprta vprašanja in dileme.

LITERATURA

- T. E. jr. Hill, Self-regarding suicide: a modified Kantian view, V: Hill T. E. jr., Self-Respect and Autonomy, Cambridge University Press, Cambridge MA, 1991, str. 85-103.
- B. Ivanc, Dignitas hominis v izhodišču (pravne) kulture, Dignitas, 1 (1999), str. 12-27.
- P. Jambrek (v sodelovanju z Jernej Letnar Černič), Theory of rights: Theory of Human Rights and Fundamental Freedoms - Behavioral, Social and Normative Approaches, Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici in Fakulteta za državne in evropske študije, Brdo pri Kranju, 2014.
- I. Kant, Utemeljitev metafizike nravi, ZRC SAZU, Ljubljana, 2005.
- G. Kateb, Human Dignity, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge MA, 2011.
- F. Klampfer, Spoštovanje človekovega dostojanstva, nedostojno življenje in dostojanstvena smrt, Analiza 6 (4) (2002), str. 3-48.
- T. Logar, Dostojanstvo: avtonomija ali omejitev?, Revus 10 (2009), str. 53-60.
- R. Macklin, Dignity is a useless concept, British Medical Journal 327 (2003), str. 1419-1420.
- A. Mlinar, Svetost življenja. V: I. J. Štuhec in A. Mlinar (ur.) Leksikon krščanske etike, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2014.
- S. Pinker, The Stupidity of Dignity, The New Republic, 28. maj, 2008.
- M. Rosen, Dignity. Its History and Meaning, Harvard University Press, Cambridge MA, 2012.
- E. Schockenhoff, Etika življenja: temeljna načela in konkretna vprašanja, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2013.
- V. Strahovnik, Živalsko vprašanje: med trpljenjem in statusom nečloveških živali, Dignitas, št. 57-58 (2013), str. 206-227.
- A. Teršek, Podoba Iustitiae, ali: človekove pravice kot vrednostno merilo zakonite pravičnosti. *Dignitas*, 1 (1999), str. 28-36.
- D. J. Velleman, Against the right to die, Journal of Medicine and Philosophy, 17 (1992), str. 665-681.
- J. Waldron, Dignity, Rank, and Rights, Oxford University Press, New York, 2012.
- B. M. Zupancič, Dostojanstvo, anomija... in prihodnost človekovih pravic, Revus 10 (2009), str. 21-29.

